BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISHDA INTERAKTIV O'QITISH TIZIMINING O'RNI

Gulnoz Hasanova

Buxoro davlat universiteti "Maktabgacha ta'lim" kafedrasi dotsenti, p.f.n.

https://doi.org/10.5281/zenodo.10014934

O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim *tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konstepstiyasi oliy ta'lim tizimini ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlari ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda, fan, ta'lim va ishlab chiqarishning mustahkam integratsiyasini ta'minlash asosida ta'lim sifatini yaxshilash, raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash, ilmiy va innovatsion faoliyatni samarali tashkil etish, xalqaro hamkorlikni rivojlantirish maqsadida ishlab chiqildi.*

Konsepsiyada belgilab berilganidek Oliy ma'lumotli mutaxassislarni tayyorlash sifatini oshirish maqsadida ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalar va zamonaviy usullarni joriy etish, yoshlarni ilmiy faoliyatga jalb etish, ta'lim jarayonida bulutli texnologiyalardan, ta'lim jarayonlarini raqamli texnologiyalar asosida individuallashtirish, masofaviy ta'lim xizmatlarini rivojlantirish, vebinar, onlayn, "blended learning", "flipped classroom" texnologiyalarini amaliyotga keng joriy etish; zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida masofaviy ta'lim dasturlarini tashkil etish kabi vazifalar belgilab o'tilgan.

Pedagogika yo'nalishi talabalari o'rtasida kasbiy kompetentsiyaning asosiy jihatlarini aniqlashning asosiy maqsadi. Bo'lajak o'qituvchilarining pedagogik amaliyoti bo'lajak mutaxassisning shaxsiy va kasbiy shakllanishining integratsiya va asosiy tarkibiy qismi bo'lib, u turli faoliyat turlarini o'zlashtirish orqali uning kasbiy kompetensiyasini shakllantirishni ta'minlaydi, bu mutaxassislarni o'z-o'zini kasbiy takomillashtirishga olib keladi. Oliy pedagogik ta'lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalar qatorida keng ko'lamli kompetensiyaga asoslangan mutaxassis tayyorlash, fundamental ta'limni yanada mustahkamlash va uni ilmiy-tadqiqot va amaliy kasbiy faoliyatga yaqinlashtirish vazifasi muhim o'rin tutadi. Bunday shakldagi ta'lim maqsadi bo'lajak o'qituvchilarning nazariy bilimlari va ijodiy qobiliyatlarining maqbul uyg'unligini ta'minlashi kerak, bu ularga ta'lim muassasasini tugatgandan so'ng, o'z ta'lim va kasbiy tayyorgarlik darajasini mustaqil ravishda oshirishga, printsipial jihatdan yangi bilimlarni topishga imkon beradi.

Ma'lumki, kompetentsiya shaxsning yaxlit xususiyati bo'lgan kompetentsiyalar majmuasi bilan belgilanadi. Kompetentsiya - bu mutaxassis shaxsining, shu jumladan, kasbiy fikrlashning yakuniy, yaxlit darajasi, ajralmas sifati. Biroq, pedagogika oliy o'quv yurtida o'qish davrida talabalar o'rtasida zamonaviy kasbiy tafakkur uslubini shakllantirish maqsadli va ilmiy tashkil etilgan holda amalga oshirilmaydi. Bundan tashqari, olimlarning tadqiqotlariga ko'ra, ko'pchilik o'qituvchilarning kasbiy tafakkuri ijodiylikdan yiroq. Psixologik-pedagogik va fanlar blokining mazmuni, shakl va usullaridan foydalangan holda bo'lajak o'qituvchilar o'rtasida uni shakllantirish bo'yicha tizimli maxsus ishlarni olib borish zarur[1].

Interfaol trening informatsion faoliyatni tashkil etishning alohida shaklidir. Bu aniq va bashorat qilingan maqsadlarni anglatadi. Bunday maqsadlardan biri o'quvchiga muvaffaqiyatni his qilish, intellektual qobiliyatni his qilishda yordam beradigan qulay sharoitlar yaratish, bu o'quv jarayonini samarali qilish va har bir talabaga o'zini ochish, ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish va o'zini namoyon qilish imkoniyatini beradi[3].

Pedagogika ta’lim yo’nalishida talabalarning kasbiy kompetensiyasini shakllantirishda interfaol o‘qitish texnologiyasini qo‘llash samaradorligini oshiradigan quyidagi pedagogik shartlarni belgilash mumkin:

- ✓ bilim, qobiliyat va malakalarni bosqichma-bosqich o‘zlashtirish hamda o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish;
- ✓ ta'limga shaxsiy yo'naltirilgan yondashuv tamoyillarini ro'yxatdan o'tkazish;
- ✓ talabalarning ijodiy faoliyatini faollashtirish;
- ✓ o'quv jarayonini tashkil etishda hamkorlik pedagogikasidan foydalanish;
- ✓ o'qitish mazmunini intellektualning o'zaro munosabatlari asoslarida tuzish suhbat shakllari va usullarini bosqichma-bosqich amalga oshirish orqali talabalarning ijodiy qobiliyatlari;
- ✓ o'quv jarayonida o'qitishning interfaol texnologiyalaridan kompleks, didaktik, psixologik va uslubiy jarayonlarning tugallangan majmuasi sifatida foydalanish.
- ✓ Olingan materialni mustahkamlashda interfaol o'qitish texnologiyasi muvaffaqiyatli qo'llaniladi; murakkab nazariy vazifalarni hal qilishda; vazifalarni hal qilishning turli usullarini olishda.

Kelajakdagi kasbiy faoliyat mazmuni bo'lajak mutaxassislarning kasbiy malakasini shakllantirish uchun shart-sharoitlarni ta'minlovchi ekologik va shaxsiy yo'naltirilgan yondashuvlar asosida tuzilgan bo’lishi zarur. Bunday ta’lim jarayonida interfaol muhit talabalarni kasbiy makonga joylashtiradi, kasbiy kompetentsiyani shakllantirishga yordam beradi va mehnat faoliyatiga moslashish muddatlarini qisqartiradi. Interfaol ta'lim texnologiyalari yordamida o'quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash tizimi samaradorligini baholash ko'rsatkichlari ishlab chiqilishi zarur. Universitet talabalari bilan olib borilgan sinov va tajriba-sinov ishlari shuni ko‘rsatadiki, oliy ta’lim tizimida “interfaol ta’lim texnologiyalari” tushunchasidan talabalarga “informatika” fanini o‘rgatish sifatida emas, balki “interaktiv ta’lim texnologiyalari” tushunchasi sifatida foydalanish zarurligini anglatadi. Kasbiy ta'lim sifatini oshirishga ta'sir qiluvchi interfaol texnologiyalarni qo'llash usullari har xil: yangi terminologiyani o'zlashtirishdan tortib, kompyuterda modellashtirish va virtual tajribalar o'tkazishgacha bo’lgan jarayonlarni o’z ichiga oladi. Interfaol muhit intellektual harakatlarni bosqichma-bosqich shakllantirishdan foydalangan holda pedagogik jihatdan tasdiqlangan usullarni amalga oshirishni sezilarli darajada osonlashtiradi, ta’limni samarali tashkil etishga ko’maklashadi. Bu nafaqat ta'lim samaradorligini oshirishga, balki mustaqil ravishda vazifa qo'yish va uni hal qilish yo'lini topish qobiliyatini shakllantirishni tezlashtirishga olib kelishi mumkin.

Interfaol ta'lim texnologiyalaridan foydalanish asosida talabalarining kasbiy kompetentsiyasini shakllantirishning ishlab chiqilgan texnologiyasi o'quv materialini eng samarali o'zlashtirishni ta'minlaydigan usullar va vositalar majmuasini ifodalaydi. Bunda oliy ta’lim muassasasida o‘qitishning butun ta’lim berish davri davomida fanlararo aloqa va uzluksiz kasbiy ta’limning uzluksizligi ta’minlanadi, bu esa mantiqiy jihatdan tugallangan va mustaqil jarayonni yaratishga imkon beradi. Natijada an'anaviy o'qitish texnikasi va yuqori darajadagi kasbiy bilimlarni olishni ta'minlaydigan zamonaviy ta'lim texnologiyalarini oqilona uyg'unlashtirishga imkon beradigan ta'lim maqsadlari yig’indisi shakllanadi. Shunday qilib didaktikaning asosiy tamoyillariga rioya qilingan holda, qulay psixologik muhit yaratiladi va shaxs har bir talabaga yondashish ta’minlanadi.

Talabalar uchun sifatli raqamlashtirilgan ta'lim dasturi umumiy o’quv standartlariga qo'yiladigan talablarga javob berishi kerak, unda talabalar an'anaviy formatdagidan ham ko'proq

o'zlarini o'quv jarayonida ishtirok etishlarini his qilishlari mumkin. Bunday natijaga erishish uchun ushbu platformalar talabaga jarayonni o‘zi boshqarishi, shaxsiy ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda dars mazmunini aniqlash imkonini berishi kerak. Raqamli platformalarda tashkil etilgan ta'lim dasturiga kiritilgan talabalar o'zlarini bir-biridan ajratilgan his qilmasliklari kerak. Ta'lim o'zaro ta'sir muhitida o'tishi kerak. Chat xonalari va forumlar, onlayn ma'lumotlar do'konlari, elektron ma'lumotlar do'konlari va boshqa talabalarga maslahat berish va qo'llab-quvvatlash vositalari yordam berish uchun keladi[2].

Demak, ta’lim mazmunini kompetensiyalarni rivojlantirishga yo‘naltirish, eng avvalo, turli darajadagi kompetensiyalar tizimini puxta ishlab chiqishni nazarda tutadi. Bunday tizim tarkib va tuzilma bilan bog'liq bo'lgan kompetensiyalar majmuasining ikkala elementini ham o'z ichiga olishi kerak va talabalar o'rtasida fanga, ta'limga, o'qish yiliga va mutaxassis tayyorlashning butun jarayonini bosib o'tadigan va malakali bo'lmagan malakalarga qarab bosqichma-bosqich rivojlanishi mumkin. Faqat uning har bir bosqichida ta’lim natijalarini belgilashga shunday yondashuvgina maqsadga muvofiq amalga oshirish imkonini beradi.

Ta'limni modernizatsiya qilish sharoitida kasbiy ta'lim muammolarini o'rganishda "kasbiy kompetentsiya" tushunchasi qo'llaniladi, uning ta'rifi uchta guruhni birlashtiradi - shaxsiyat bilan bog'liq va bilim, ko'nikma va malakalar bilan bog'liq faoliyat turi sifatida shakllanadi.

Oliy o'quv yurtlari tizimida kompetentsiyaga asoslangan yondashuv kasbiy kompetentsiyalarni samarali va texnologik shakllantirishga e'tiborni kuchaytirishga qaratilgan. Bunda kompetentsiya “bilim”, “qobiliyat”, “mahorat” va “tajriba” kabi an’anaviy tushunchalardan o‘zining integral xususiyati bilan, ya’ni amaliyotga yo‘naltirilganlik, keng ko‘lamda ishlash qobiliyati kabi shaxsiy xususiyatlar bilan belgilanadiganligi bilan farq qiladi. kontekstlarning xilma-xilligi, o'zini o'zi boshqarish va o'z-o'zini hurmat qilish.

Kasbiy kompetentsiyaning bunday ta'rifi universitet o'quv dasturini pedagogik qo'llab-quvvatlashga jiddiy o'zgartirishlar kiritishni, uni bo'lajak mutaxassislarni tayyorlash uchun zarur bo'lgan har tomonlama natijani ta'minlaydigan o'qitish usullari bilan to'ldirishni talab qiladi. Universitet ta’lim jarayonining an’anaviy usullari (ma’ruza, tushuntirish, mashq va h.k.) malaka oshirishda albatta muhim ahamiyatga ega. Biroq, kompetentsiya kabi murakkab hodisa shakllanayotgan hozirgi vaqtda ularning cheklanganligi yanada keskinroq seziladi. Shuning uchun zamonaviy ta'lim o'quvchilarning mustaqil faoliyatiga, o'z-o'zini o'qitish muhitini tashkil etishga va eksperimental va amaliy mashg'ulotlarga yo'naltirilgan bo'lishi kerak, bunda o'quvchilar harakat tanlash imkoniyatiga ega va tashabbusni qo'llashlari mumkin, shuningdek, talabalar ishlashlari mumkin bo'lgan moslashuvchan o'quv dasturlari zarur.

Bugungi kunda kasbga qiziqishni uyg'otadigan o'qitishning interfaol usullaridan foydalanish kerak; o'quv materiallarini samarali o'zlashtirishga ko'maklashish; xulq-atvor shakllarini shakllantirish; yuqori motivatsiya, kuch, bilim, jamoaviy ruh va so'z erkinligini ta'minlash; va eng muhimi, bo'lajak mutaxassislarning kompleks kompetentsiyalariga hissa qo'shish. Quyida bir nechta interfaol usullar tahlil qilinadi:

Trening - bu ketma-ket topshiriqlar, harakatlar yoki o'yinlarni bajarish orqali har qanday sohada ko'nikma va bilimlarni rivojlantirishga qaratilgan o'qitish usuli. Bu usul o'qituvchiga ishtirokchilarga etishmayotgan ma'lumotlarni berish imkonini beradi va o'quvchilarda kasbiy vazifalarni bajarishda kasbiy va munosib xulq-atvor ko'nikmalarini shakllantirishga imkon beradi. O'qitishning afzalligi shundaki, u barcha talabalarni o'qitish jarayonida faol ishtirok etishini ta'minlaydi. Trening professional muloqot va hamkorlikka tayyorgarlikni, tashkiliy yoki nazorat

funktsiyalarini bajarishni va hokazolarni ta'minlashi mumkin. Trening odatda bir necha bosqichda amalga oshiriladi[1].

Keys-stadi usuli - bu aniq holatlarni yechish orqali o'qitish usuli. Ushbu usulning mohiyati vaziyatni jamoaviy tahlil qilish, yechim topish va ushbu yechimni omma oldida himoya qilishdir. Ishlarni ko'rib chiqish jarayonida o'quvchilar jamoada ishlash, yechimni mustaqil modellashtirish, mustaqil fikr yuritish va o'z fikrini himoya qilish ko'nikmalariga ega bo'ladilar.

Ushbu usuldan foydalangan holda o'qituvchining faoliyati ikki bosqichni o'z ichiga oladi. Birinchisi, ishni yaratish, tahlil qilish uchun savollarni shakllantirish va talabalar va ularning mustaqil ishlari uchun uslubiy dasturiy ta'minot materiallarini ishlab chiqish. Ikkinchi bosqich ishni muhokama qilishda o'qituvchining sinfdagi faoliyatini o'z ichiga oladi, u kirish va yakuniy so'zlarni aytadi, muhokama yoki taqdimotni tashkil qiladi, tinglovchilarda ishbilarmonlik muhitini qo'llab-quvvatlaydi va vaziyatni tahlil qilishda talabalarning hissasini tan oladi. Shunday qilib, real vaziyatlarga asoslangan ish tajribasini o'rganish va tahlil qilish, talabalar kasbiy dunyoni asoslaydigan bilim va ko'nikmalarni har tomonlama boyitadi, ularning kasbiy kompetentsiyalarini shakllantirishga samarali ta'sir ko'rsatadi[4].

Xulq-atvorni modellashtirish - bu shaxslararo munosabatlar va kasbiy xulq-atvorni o'rgatish usuli. Usul quyidagi ketma-ketlikda amalga oshiriladi:

1) o'rganilishi kerak bo'lgan kasbiy xatti-harakatlar modelini taqdim etish;

2) tavsiya etilgan xatti-harakatlar modelining eng aniq takrorlanishi;

3) tegishli xatti-harakatlarni o'zlashtirish muvaffaqiyat darajasini ko'rsatadigan fikr-mulohazalar.

Ushbu usuldan foydalangan holda talabalarga taklif qilinadigan xatti-harakatlar haqiqiy kasbiy vaziyatlarga etarlicha mos kelishi kerak, shunda kelajakdagi mutaxassislar kasbiy faoliyatga maksimal darajada sho'ng'ish va muayyan sharoitlarga tezda moslashish imkoniyatiga ega bo'lishlari kerak. Masalan, u ish bilan bog'liq suhbat, mojaro yoki favqulodda vaziyatlarda javob berish, martaba istiqbollarini muhokama qilish, lavozimni o'tkazish yoki qabul qilish va hokazolarni mashq qilishi mumkin.

Tengdoshlar bilan fikr almashish usuli - bu bir talabaning boshqa o'quvchiga o'z harakatlari va qarorlari haqida doimiy ravishda fikr bildirishi. Ularning xatti-harakatlari va reaktsiyalariga tashqaridan qarash bo'lajak mutaxassisga o'zining kuchli va zaif tomonlarini yaxshiroq tushunishga va o'z-o'zini etarli darajada hurmat qilishiga imkon beradi. Tengdoshlarning fikr-mulohazalari usuli yangi ko'nikmalarni rivojlantirish va joriy kasbiy vazifalarni bajarish bilan bog'liq vazifalarni bajarishda ma'lumotlarga (ob'ektiv va halol fikr-mulohazalar) asoslanadi. Ishtirokchilar (harakat qiluvchi va tahlil qiluvchi va fikr bildiruvchi) mutlaqo tengdir. Talabalar, shubhasiz, ushbu usuldan foydalanishdan oldin asosli xulosalar chiqarish va ma'lumot berish uchun malakali bo'lish uchun ob'ektiv fikr bildirishga o'rgatishlari kerak.

Shunday qilib, o'zaro fikr almashish usuli bo'lajak mutaxassislarning faoliyatini doimiy monitoring qilish va o'z vaqtida yordam ko'rsatish va kamchiliklarni tuzatish imkoniyatlari orqali yanada samarali rivojlanishini ta'minlaydi.

Bo’lajak o'qituvchining o'rganishdagi kasbiy kompetentsiyasi - bu uning shaxsiyatining murakkab integrativ holati bo'lib, u kasbiy va pedagogik faoliyatni amalga oshirishga yuqori darajadagi nazariy, uslubiy, amaliy va psixologik tayyorgarligi bilan tavsiflanadi. Demak, kompetentsiya insonning muvaffaqiyatga erishish qobiliyatini tavsiflaydi, muayyan funktsiyalarni

amalga oshirish, faoliyatni amalga oshirish yoki muammolarni hal qilish, shaxsdan tashqarida bo'lgan va ijtimoiy talablar va individual ehtiyojlardan kelib chiqadi. Kompetentsiya faoliyatda shakllanadi va namoyon bo'ladi.

REFERENCES

1. Sadikova F.S. Interaktiv ta‘lim platformalar vositasida talabalarning umumiy kompetentsiyalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish usullari // PEDAGOGIK MAHORAT‖ ilmiy-nazariy va metodik jurnal. 2023, № 5. 69-75 bet

2. Turdiyeva G.S. Raqamli ta`lim platformalari talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etish ko`nikmalarini shakllantirish vositasi sifatida// PEDAGOGIK MAHORAT‖ ilmiy-nazariy va metodik jurnal. 2023, № 5. 75-81 bet

3. Uzakbayeva S.A., Niyazova G.Z., Berdi D.K., Seydakhmetov E.E. & Baimukhanbetov B.M. The introduction of interactive methods of training of forming of the future teachers. AWERProcedia Information Technology & Computer Science. [Online]. 2013, 04, pp 324-330.

4. Safarova R.G. Possibilities of Approaching the Educational Process From the Point of View of Cultural Sciences. Miasto Przyszłości Kielce 2023. ISSN-L: 2544-980X. Impact Factor: 9.2 View of Possibilities of Approaching the Educational Process From the Point of View of Cultural Sciences (miastoprzyszlosci.com.pl)

6. Safarova R.G. Development of International Scientific Pedagogical Cooperation in Improving the Quality of Continuous Education: A Need of the Time Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences (IJNRAS)Volume: 02 Issue: 05| 2023ISSN:2751-

Development of International Scientific Pedagogical Cooperation in Improving the Quality of Continuous Education: A Need of the Time | Vital Annex : International Journal of Novel Research in Advanced Sciences (innosci.org)

7. Safarova R.G. Didactic Factors and Conditions Ensuring the Formation of Critical Thinking Skills in Primary Class Students. BEST JOURNAL OF INNOVATION IN SCIENCE, RESEARCH AND DEVELOPMENT ISSN: 2835-3579 Volume:2 Issue:6|2023